

Paweł Malendowicz

ROZWÓJ DEMOKRACJI I REGUŁ ELEKCJI A KONSTYTUCYJNE ZASADY POLSKIEGO PRAWA WYBORCZEGO

Dwie dekady transformacji ustrojowej w Polsce doprowadziły do ukształtowania się demokratycznego systemu politycznego, którego jednym z elementarnych filarów jest prawo wyborcze. Przez dwadzieścia lat przemian politycznych, związanych ze skrajnym pluralizmem politycznym początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, wielością, efemerycznością i różnorodnością programową partii oraz brakiem trwałych wzorców politycznych, kształtowała się demokracja, która w formie wyborczej przejawia się we współcześnie funkcjonującym systemie prawa. Czerpie on obficie z doświadczeń społeczeństw państw Europy Zachodniej, które w wolności wyborów władz państwowych, realizują jedną z form „władzy ludu” – demokrację wyborczą.

Celem publikacji jest ukazanie teoretycznych podstaw funkcjonowania demokracji, opartych na doświadczeniu historycznym, wiedzy naukowej i powszechnie przyjętych zasadach społecznych, w korelacji z obowiązującymi przepisami polskiego prawa wyborczego zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Hipotezą badawczą jest twierdzenie, że konstytucyjne przepisy wyznaczające zasady systemu wyborczego ściśle nawiązują do podstawowych zasad demokracji w ujęciu szerokim, w tym przede wszystkim demokracji wyborczej w ujęciu wąskim. Źródłem badawczym była literatura i opracowania naukowe nt. teorii demokracji oraz akty polskiego prawa wyborczego, w tym przede wszystkim Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

Wybory we współczesnych państwach demokratycznych są powszechne, tzn. że kandydować i głosować mogą w zasadzie wszyscy, którzy osiągnęli określony wiek życia. W dziejach świata powszechność głosowania w tym znaczeniu jest osiągnięciem czasów nieodległych. Historyczne ograniczenia głosowania dotyczyły np. majątku, wykształcenia, miejsca zamieszkania, rasy, narodowości, religii, języka, pochodzenia społecznego i płci:

- w greckich państwach-miastach i we włoskich republikach obywatele, którzy mieli udział w wybieraniu stanowili znikomą część społeczeństwa. Limitowanie prawa do głosowania wiązało się tam z przynależnością do określonej warstwy społecznej. Takie ograniczenia w dziejach wielu państw występowały jeszcze przez setki lat;
- jednym z najwcześniejszych ograniczeń było wykazanie się odpowiednim majątkiem, dochodami, sumą płaconych podatków. Niekiedy cenzus majątkowy obniżano, gdy obywatele wykazywali się odpowiednim wykształceniem lub zawodem, np. adwokaci, lekarze, profesorowie;
- w niektórych państwach ograniczano prawa wyborcze, udzielając ich osobom, które posiadały umiejętność czytania i pisania lub ukończyły szkołę odpowiedniego stopnia;
- przykładem cenzusu wyborczego było stosowanie zasad „dobrej moralności” dla osób, chcących posiadać prawa wyborcze. Dotyczyły one np. „dobrego charakteru” czy też „rozumienia obowiązku obywatela”, jak np. na Południu USA;
- jeszcze w XX wieku w niektórych rejonach świata występowała bariera koloru skóry ograniczająca prawa wyborcze. Dotyczyła ona przede wszystkim ludności kolorowej;
- nagminnie w przeszłości wyłączano z systemów wyborczych określone grupy etniczne i religijne, np. ustawy norymberskie praw wyborczych pozbawiły Żydów;
- ograniczeniem w prawie głosowania były systemy nierówności polegające na tym, iż niektóre grupy posiadały kilka głosów lub możliwość głosowania w kilku punktach. Inną praktyką było dzielenie społeczeństwa na tzw. kurie (grupy). Każdej przysługiwała możliwość wybrania przedstawicieli z tym, że najmniejsza grupa wyborców mogła wybrać tylu reprezentantów, ilu wybierała największa część;
- występowały też przywileje, które dawały możliwość głosu mężczyznom i dodatkowe głosy tym mężczyznom, którzy ukończyli określony wiek, mieli legalne potomstwo i płacili odpowiednie podatki;
- przykładem cenzusu wyborczego jest wreszcie ograniczenie w prawie wybierania i bycia wybieranym ze względu na płeć. W niektórych demokratycznych krajach, kobiety uzyskały prawo głosu dopiero 40 lat temu i to nie we wszystkich częściach państwa, czego przykładem jest Szwajcaria¹.

¹ ŻUKOWSKI A., *Systemy wyborcze. Wprowadzenie*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Olsztyn 1997, s. 15–19.

Proces demokratyzacji prawa wyborczego w wybranych państwach, z uwzględnieniem praw mężczyzn i kobiet, przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Demokratyzacja prawa wyborczego wybranych państw świata.

Kraj	Powszechne prawo wyborcze dla mężczyzn	Powszechne prawo wyborcze dla kobiet
Australia	1903	1908
Austria	1907	1918
Belgia	1919	1948
Dania	1915/18	1918
Finlandia	1906	1906
Francja	1848	1946
Grecja	1877	1952
Hiszpania	1869/1907	1869/1931
Holandia	1917	1919
Irlandia	1918/22	1918/22
Islandia	1915	1915
Japonia	1925	1947
Kanada	1920	1920
Luksemburg	1918/19	1919
Niemcy	1869/71	1919
Norwegia	1897	1913
Nowa Zelandia	1889	1893
Portugalia	1911	1974
Szwajcaria	1848/79	1971
Szwecja	1921	1921
Wielka Brytania	1918	1928
Włochy	1912/18	1946

Źródło: WOJTASZCZYK K.A., *Współczesne systemy polityczne*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa 1996, s. 19.

Współczesne demokracje funkcjonują w oparciu o zasady, które ukształtowały się w historycznym rozwoju ustrojów państwowych. Do podstawowych wyróżników demokratycznych systemów politycznych zaliczyć należy następujące właściwości:

- zwierzchnia władza narodu;
- pluralizm polityczny;
- wyłanianie piastunów władzy w drodze rywalizacyjnych wyborów;
- podział i równoważenie władz;
- państwo prawa, praworządność;
- samoograniczanie władzy państwowej;
- przewycięzanie konfliktu między wolą większości i mniejszości;
- etyczność polityków i obywateli².

Jedną z płaszczyzn funkcjonowania demokracji politycznej jest demokracja wyborcza. Wolne wybory są konieczne dla istnienia demokratycznego systemu politycznego, ale choć nie są jedynym wyznacznikiem demokracji, to należą do podstawowych jej cech. W społeczeństwie bez głębokich podziałów społecznych, w którym funkcjonuje niewiele partii politycznych, wybory spełniają następujące funkcje:

- legitymizacja systemu politycznego i rządów jednej partii lub koalicji;
- przeniesienie zaufania na osoby i partie;
- rekrutacja elity politycznej;
- reprezentacja poglądów i interesów głosujących;
- związanie politycznych instytucji z preferencjami ogółu wyborców;
- mobilizacja ogółu wyborców dla programów politycznych, w tym wartości i celów, oraz interesów partii politycznych;
- kanalizacja politycznych konfliktów;
- kształtowanie wspólnej woli politycznej;
- sprowadzanie walki konkurencyjnej o władzę polityczną do „walki na programy”;
- powoływanie rządów;
- ustanowienie opozycji;
- możliwość zmiany władzy³.

Wśród tych funkcji najważniejszymi są kreacja i legitymizacja. Pierwsza dotyczy wyłonienia reprezentacji parlamentarnej, druga polega na ogólnym legitymowaniu decyzji podejmowanych przez reprezentantów⁴.

² GULCZYŃSKI M. (oprac.), *Współczesne systemy polityczne. Przewodnik do studiowania przedmiotu*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra 2002, s. 62–70.

³ NOHLEN D., *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*. Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa 2004, s. 31.

⁴ ANTOSZEWSKI A., HERBUT R. (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław 1997, s. 227–228.

Politologia wyróżnia dwa podstawowe systemy wyborcze: większościowy i proporcjonalny (istnieją także systemy mieszane). W wyborach opartych na systemie większościowym wygrywa ten kandydat lub lista wyborcza, która zdobędzie najwięcej głosów. W zależności od szczegółowych uregulowań prawnych w poszczególnych państwach, może to być 50% + 1, lub największa mniejszość, np. jedno ugrupowanie lub kandydat w okręgu wyborczym zdobywa 40% głosów, ale pozostali oddzielnie mniej. System taki funkcjonuje w polskich wyborach do Senatu. W wyborach prezydenckich, jeśli któryś z kandydatów nie zdobędzie ponad 50% głosów, przeprowadza się drugą turę z udziałem dwóch kandydatów. Wygrywa ten, który zdobędzie więcej głosów.

System proporcjonalny funkcjonuje tylko w wyborach do ciał kolegialnych. Zakłada równomierne rozłożenie zdobytych głosów i przełożenie ich na konkretne mandaty parlamentarne. Brak ograniczeń w takim systemie przy stuosobowym parlamencie powodowałby, że 1% głosów dawałby 1 mandat, a 99% – 99 mandatów. Zabezpieczając przed nadmiernym rozproszeniem mandatów i trudnościami w tworzeniu gabinetów, ustawodawcy z reguły wprowadzają ograniczenia, np. w postaci progów wyborczych. Do parlamentów przedostają się zatem kandydaci z tych list, które osiągnęły liczbę głosów powyżej określonego procentu. Ponadto skomplikowane systemy ustalania wyników uniemożliwiają słabszym partiom zdobycie mandatów.

W minionych dwudziestu latach w Polsce stosowane były liczne metody ustalania wyników wyborów. Wśród ich wielości, najczęściej stosowaną w kraju była metoda d'Hondta, a obok niej najpopularniejszą w innych państwach jest metoda Sainte-Laguë. W obliczeniach metodą d'Hondta głosy oddane w okręgu dzieli się kolejno przez 1, 2, 3, 4, 5 itd. Uzyskane ilorazy zostają uszeregowane według wielkości, a mandaty otrzymują te listy, które zdobyły największe liczby, w ilości mandatów w okręgu. W metodzie Sainte-Laguë liczby głosów oddanych na poszczególne listy dzieli się przez 1, 3, 5, 7, 9 itd. W zmodyfikowanej metodzie pierwszym dzielnikiem może być 0,7 lub 1,4⁵.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku⁶ określa, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywist-

⁵ ŻUKOWSKI A., *op. cit.*, s 114–121; SZEPIETOWSKA B., *Zasada proporcjonalności w prawie wyborczym – wybrane systemy rozdziału mandatów*. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Studiów i Ekspertyz 1999 r., <http://biurose.sejm.gov.pl/teksty/i-695.htm> (2 stycznia 2009).

⁶ Poniższa analiza i zapisy konstytucyjne przytoczone bez cudzysłowów na podstawie: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

niającym zasady sprawiedliwości społecznej. Stąd, w aspekcie demokracji wyborczej, władza zwierzchnia w państwie należy do narodu. To on sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio, np. w referendum.

Zapis o tym, iż ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, nawiązuje również do przytoczonych wyżej teoretycznych podstaw demokracji. Kolejny punkt Konstytucji określa już szczegółowo, że władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

W demokratycznym państwie partie stanowią dobrowolne organizacje, dążące do zdobycia władzy w celu realizacji swojego programu. Konstytucja określa, że Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne mogą zrzekać się na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa. Podobnie, jak i w innych państwach, także i w Polsce finansowanie partii politycznych jest jawne.

Historyczne doświadczenia Polski skłoniły Zgromadzenie Narodowe do podjęcia kwestii totalitaryzmów politycznych i równości ludzi. Stąd zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszystów i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

W celu zapewnienia wolnego i powszechnego dostępu do informacji, w aspekcie wyborczym umożliwiających wybór władzy, Konstytucja reguluje, iż Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu. W zakresie innych konstytucyjnych wolności i praw, ich ograniczenia mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Według Konstytucji, każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji, co jest niezwykle istotne w okresach kampanii wyborczych i realizacji możliwości wolnego wyboru reprezentacji politycznej.

Każdemu zapewnia się ponadto wolność zrzeszania się, ale zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd.

Konstytucja określa też trwałość instytucjonalnych zabezpieczeń wybieralnej władzy. Zgodnie z jej zapisami władzę ustawodawczą w Rzeczypospolitej Polskiej

sprawują Sejm i Senat. Sejm składa się z 460 posłów. Wybory do Sejmu są powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne i odbywają się w głosowaniu tajnym. Natomiast Senat składa się ze 100 senatorów. Wybory do Senatu są powszechne, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Sejm i Senat są wybierane na czteroletnie kadencje, które rozpoczynają się z dniem zebrania się Sejmu na pierwsze posiedzenie i trwają do dnia poprzedzającego dzień zebrania się Sejmu następnej kadencji. Wybory do Sejmu i Senatu zarządza Prezydent Rzeczypospolitej nie później niż na 90 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu, wyznaczając wybory na dzień wolny od pracy, przypadający w ciągu 30 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu. Jednak Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Skrócenie kadencji Sejmu oznacza jednocześnie skrócenie kadencji Senatu. Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu, może w określonych przypadkach zarządzić skrócenie kadencji Sejmu. Wraz ze skróceniem kadencji Sejmu skrócona zostaje również kadencja Senatu. Zarządzając skrócenie kadencji Sejmu, zarządza jednocześnie wybory do Sejmu i Senatu i wyznacza ich datę na dzień przypadający nie później niż w ciągu 45 dni od dnia zarządzenia skrócenia kadencji Sejmu. Prezydent zwołuje pierwsze posiedzenie nowo wybranego Sejmu nie później niż na 15 dzień po dniu przeprowadzenia wyborów.

Konstytucja reguluje też granice wiekowe prawa wyborczego. Wybrany do Sejmu może być zatem obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat. Wybrany do Senatu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat.

Zgodnie z postanowieniami Konstytucji kandydatów na parlamentarzystów mogą zgłaszać partie polityczne oraz wyborcy. Nie można jednak kandydować równocześnie do Sejmu i Senatu.

Ważność wyborów parlamentarnych stwierdza Sąd Najwyższy. Wyborcy mają jednak prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyborów.

W związku z tym, iż nie można kandydować równocześnie do Sejmu i Senatu, o czym wyżej, nie można być także równocześnie posłem i senatorem. Ponadto mandat posła nie można łączyć z funkcją Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka i ich zastępców, członka Rady Polityki Pieniężnej, członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, ambasadora oraz z zatrudnieniem w Kancelarii Sejmu, Kancelarii Senatu, Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej lub z zatrudnieniem w administracji rządowej. Zakaz ten nie dotyczy jednak członków Rady Ministrów i sekretarzy stanu w administracji rządowej. Istotne jest również to, że sędzia, prokurator, urzędnik służby cywilnej, żołnierz pozostający w czynnej służbie wojskowej, funkcjonariusz

policji oraz funkcjonariusz służb ochrony państwa nie mogą sprawować mandatu poselskiego. Konstytucja przewiduje, że inne przypadki zakazu łączenia mandatu poselskiego z funkcjami publicznymi oraz zakazu jego sprawowania może określić ustawa.

Posłowie są przedstawicielami narodu i tak, jak w innych państwach, także i w Polsce nie wiążą ich instrukcje wyborców. Jednakże przed rozpoczęciem sprawowania mandatu posłowie składają przed Sejmem ślubowanie następującej treści: „Uroczycie ślubując rzetelnie i sumiennie wykonywać obowiązki wobec Narodu, strzec suwerenności i interesów Państwa, czynić wszystko dla pomyślności Ojczyzny i dobra obywateli, przestrzegać Konstytucji i innych praw Rzeczypospolitej Polskiej”. Ślubowanie może być złożone z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg”. Jeśli wybrany parlamentarzystą odmówi złożenia ślubowania, jednocześnie zrzeknie się mandatu.

Konstytucja reguluje problematykę immunitetu poselskiego. Zgodnie z jej postanowieniami poseł nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za swoją działalność wchodzącą w zakres sprawowania mandatu poselskiego, ani w czasie jego trwania, ani po jego wygaśnięciu. Za taką działalność poseł odpowiada wyłącznie przed Sejmem, a w przypadku naruszenia praw osób trzecich może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej tylko za zgodą Sejmu. Jest to przepis zabezpieczający przed nadużywaniem władzy np. o charakterze policyjnym, uniemożliwiającej sprawowanie mandatu. Od dnia ogłoszenia wyników wyborów do dnia wygaśnięcia mandatu poseł nie może być pociągnięty bez zgody Sejmu do odpowiedzialności karnej. Natomiast postępowanie karne wszczęte wobec osoby przed dniem wyboru jej na posła ulega na żądanie Sejmu zawieszeniu do czasu wygaśnięcia mandatu. W takim przypadku ulega również zawieszeniu na ten czas bieg przedawnienia w postępowaniu karnym. Poseł może wyrazić zgodę na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. W takim przypadku nie stosuje się przepisów poprzednich. Nie może też być zatrzymany lub aresztowany bez zgody Sejmu, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego. Powyższe przepisy, w których mowa była o posłach, stosuje się także do senatorów.

Konstytucja reguluje także zagadnienie wyborów władzy wykonawczej, a więc Prezydenta. Jest on najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.

Prezydent jest wybierany przez naród w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym na pięcioletnią kadencję i może być ponownie wybrany tylko raz. Na Prezydenta może być wybrany obywatel polski, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat i korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu.

Kandydata zgłasza co najmniej 100 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Wybrany zostaje kandydat, który otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyska wymaganej większości, czternastego dnia po pierwszym głosowaniu przeprowadza się ponowne głosowanie. Wyboru dokonuje się wówczas, o czym wyżej, spośród dwóch kandydatów, którzy w pierwszym głosowaniu otrzymali kolejno największą liczbę głosów. Jeżeli którykolwiek z tych dwóch kandydatów wycofa zgodę na kandydowanie, utraci prawo wyborcze lub umrze, w jego miejsce do wyborów w ponownym głosowaniu dopuszcza się kandydata, który otrzymał kolejno największą liczbę głosów w pierwszym głosowaniu. W takim przypadku datę ponownego głosowania odracza się o dalszych 14 dni. Wybrany zostaje kandydat, który w ponownym głosowaniu otrzymał więcej głosów.

Kadencja Prezydenta Rzeczypospolitej rozpoczyna się w dniu objęcia przez niego urzędu. Wybory zarządza Marszałek Sejmu na dzień przypadający nie wcześniej niż na 100 dni i nie później niż na 75 dni przed upływem kadencji urzędującego Prezydenta, a w razie opróżnienia urzędu nie później niż w czternastym dniu po opróżnieniu urzędu, wyznaczając datę wyborów na dzień wolny od pracy, przypadający w ciągu 60 dni od dnia zarządzenia wyborów.

Ważność wyboru Prezydenta stwierdza Sąd Najwyższy. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyboru. W razie stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej przeprowadza się nowe wybory, na zasadach takich, jak w przypadku opróżnienia urzędu Prezydenta.

Prezydent Rzeczypospolitej obejmuje urząd po złożeniu wobec Zgromadzenia Narodowego następującej przysięgi: „Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczystie przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem”. Przysięga może być złożona z dodaniem zdania: „Tak mi dopomóż Bóg”.

Zgodnie z postanowieniami Konstytucji, jeżeli Prezydent nie może przejściowo sprawować urzędu, zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który tymczasowo przejmuje jego obowiązki. Gdy nie jest w stanie go zawiadomić o niemożności sprawowania urzędu, wówczas o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny na wniosek Marszałka Sejmu. W razie uznania przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta, Trybunał Konstytucyjny powierza Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej. Marszałek Sejmu tymczasowo, do czasu wyboru nowego Prezydenta, wykonuje jego obowiązki w razie:

- śmierci Prezydenta Rzeczypospolitej;
- zrzeczenia się urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej;
- stwierdzenia nieważności wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej lub innych przyczyn nieobjęcia urzędu po wyborze;
- uznania przez Zgromadzenie Narodowe trwałej niezdolności Prezydenta Rzeczypospolitej do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia, uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby członków Zgromadzenia Narodowego;
- złożenia Prezydenta Rzeczypospolitej z urzędu orzeczeniem Trybunału Stanu.

Jeżeli jednak Marszałek Sejmu nie może wykonywać obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej, obowiązki te przejmuje Marszałek Senatu. Niemniej jednak, żadna z osób wykonujących obowiązki Prezydenta nie może postanowić o skróceniu kadencji Sejmu, a co za tym idzie, także Senatu.

Również działalność Prezydenta obejmuje zasadę *incompatibilitas*. Według zapisów Konstytucji, nie może on piastować żadnego innego urzędu ani pełnić żadnej funkcji publicznej, z wyjątkiem tych, które są związane ze sprawowanym urzędem.

Prezydent posiada uprawnienia z zakresu prawa wyborczego. Korzystając ze swoich konstytucyjnych i ustawowych kompetencji, wydaje akty urzędowe. Wymagają one dla swojej ważności podpisu Prezesa Rady Ministrów, który przez podpisanie aktu ponosi odpowiedzialność przed Sejmem. Jednakże nie dotyczy to zarządzania wyborów do Sejmu i Senatu, zwoływania pierwszego posiedzenia nowo wybranych Sejmu i Senatu oraz skracania kadencji Sejmu w przypadkach określonych w Konstytucji.

Niewiele miejsca Konstytucja poświęca samorządności, a w szczególności prawu wyborczemu do organów jednostek samorządu terytorialnego. Zawiera ona najważniejsze zapisy, w myśl których podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina. Jednak inne jednostki samorządu regionalnego albo lokalnego i regionalnego określa ustawa. W myśl Konstytucji, jednostki samorządu terytorialnego wykonują swoje zadania za pośrednictwem organów stanowiących i wykonawczych. Wybory do organów stanowiących są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Już jednak zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa. Także zasady i tryb wyborów oraz odwoływania organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego określa ustawa.

Konstytucja reguluje również kwestię stanów nadzwyczajnych i funkcjonowania w tym czasie obieralnych organów państwa. W zgodzie z nią, w sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykle środki konstytucyjne są niewystarczające, może

zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny, tj. stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej. W czasie stanu nadzwyczajnego nie mogą być zmienione: Konstytucja, ordynacje wyborcze do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego, ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej oraz ustawy o stanach nadzwyczajnych. W czasie stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu 90 dni po jego zakończeniu nie może być skrócona kadencja Sejmu, przeprowadzone referendum ogólnokrajowe, nie mogą być przeprowadzane wybory do Sejmu, Senatu, organów samorządu terytorialnego oraz wybory Prezydenta Rzeczypospolitej, a kadencje tych organów ulegają odpowiedniemu przedłużeniu. Wybory do organów samorządu terytorialnego są możliwe tylko tam, gdzie nie został wprowadzony stan nadzwyczajny.

Polskie prawo wyborcze, to poza Konstytucją kilkadziesiąt innych aktów prawnych: ustaw, rozporządzeń ministrów i uchwał Państwowej Komisji Wyborczej. Wśród nich najistotniejsze są:

- w zakresie wyborów parlamentarnych:
  - Ustawa z dnia 12 kwietnia 2001 r. *Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej* („Dziennik Ustaw” z 2007 r. Nr 190, poz. 1360);
- w zakresie wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej:
  - Ustawa z dnia 27 września 1990 r. *o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. z 2000 r. Nr 47, poz. 544 z późn. zm.);
  - Uchwała Zgromadzenia Narodowego z dnia 6 grudnia 2000 r. *Regulaminy Zgromadzenia Narodowego zwołanego w celu złożenia przysięgi przez nowo wybranego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej* (M. P. z 2000 r. Nr 40, poz. 774);
- w zakresie wyborów samorządowych:
  - Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. *Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw* (Dz. U. z 2003 r. Nr 159, poz. 1547 z późn. zm.);
  - Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. *o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta* (Dz. U. z 2002 r. Nr 113, poz. 984 z późn. zm.);
- w zakresie wyborów do Parlamentu Europejskiego:
  - Ustawa z dnia 23 stycznia 2004 r. *Ordynacja wyborcza do Parlamentu Europejskiego* (Dz. U. z 2004 r. Nr 25, poz. 219 z późn. zm.);
- w zakresie funkcjonowania partii politycznych i systemu partyjnego:
  - Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o partiach politycznych* (Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 857 z późn. zm.).